

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ORIJENTALNU FILOLOGIJU
TURSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST I ARAPSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

**ZASTUPLJENOST ARAPSKIH RIJEČI (MAZDARA I PARTICIPA) U ROMANU
USTAM VE BEN SPISATELJICE ELİF ŞAFKAK
(ZAVRŠNI DIPLOMSKI RAD)**

Kandidat: Lejla Đelilbašić

Mentor: Prof. dr. Kerima Filan

Sarajevo, april 2018.

SADRŽAJ

UVOD	3
1. O KORPUSU	5
2. RELACIJA IZMEĐU TURSKOG I ARAPSKOG JEZIKA	7
3. ZASTUPLJENOST ARAPSKIH MAZDARA I PARTICIPA U ROMANU <i>USTAM VE BEN</i>	11
3.1. MASDARI	11
3.1.1. Masdari prve glagolske vrste	11
3.1.2. Masdari druge glagolske vrste	14
3.1.3. Masdari treće glagolske vrste	16
3.1.4. Masdari četvrte glagolske vrste	18
3.1.5. Masdari pete glagolske vrste	20
3.1.6. Masdari šeste glagolske vrste	22
3.1.7. Masdari sedme glagolske vrste	23
3.1.8. Masdari osme glagolske vrste	23
3.1.9. Masdari devete glagolske vrste	25
3.1.10. Masdari desete glagolske vrste	25
3.2. PARTICIPI	26
3.2.1. Particip aktivni	26
3.2.2. Particip pasivni	31
4. ARAPSKI MASDARI I PARTICIPI KAO IMENSKA KOMPONENTA SLOŽENIH GLAGOLA	35
4.1. Primjeri složenih glagola s pomoćnim glagolom <i>etmek</i>	36
4.2. Primjeri složenih glagola s pomoćnim glagolom <i>olmak</i>	38
ZAKLJUČAK	41
LITERATURA	43
IZVORI	45

UVOD

Historija turskog jezika predstavlja jedno svjedočanstvo o različitim kulturnim kontaktima koji su se odrazili i na planu jezika. Prihvatanjem nove religije, islama, otvara se put ka učvršćivanju veza sa drugim narodima što će iznjedriti novi pravac u obogaćivanju leksike. Arapski jezik kao jezik islama i perzijski kao jezik umjetnosti postaju dominantni u orijentalno-islamskom krugu. Naročito je arapski jezik njegovao poseban status, zahvaljujući njegovom epitetu jezika Kur'ana. Zbog toga su turski elitni krugovi težili ka usvajanju arapskog jezika, kao i njegovom prezentovanju. Arapski je važio za jezik vjere, nauke i književnosti, te je njegov utjecaj na turski jezik bio naročito izražajan na tim poljima. Pored toga što su prihvatane nove riječi, turski jezik je usvajao i gramatičke elemente arapskog jezika. Premda su posuđenice bile veoma uvriježene u jeziku svih društvenih slojeva, kako se njihova zastupljenost povećava, vremenom dolazi do potpunog odvajanja jezika književnosti i narodnog jezika.

Budući da arapski i turski jezik pripadaju potpuno različitim jezičkim porodicama, željeli smo istražiti način na koji se arapske riječi upotrebljavaju u turskom jeziku kroz analizu njihove zastupljenosti u savremenom turskom romanu. Različite vrste riječi su iz arapskog jezika prenesene u turski, međutim, mi ćemo se baviti arapskim masdarima i participima. Zanimat će nas frekventnost njihove upotrebe, ali i način na koji su se te posuđenice adaptirale u turskom jeziku. Zbog toga ćemo nastojati da analiziramo zanimljive primjere koji pokazuju promjene koje su se dešavale unutar tri jezična nivoa: fonološkog, morfološkog i semantičkog.

Metodologija izrade rada se sastojala u tome da smo najprije nastojali prepoznati masdare i participe u djelu i zaključiti kakav je obim njihove upotrebe, a potom smo izdvajali pojedine primjere koji su nam se učinili plodnim za analizu specifičnih promjena na različitim jezičnim nivoima. Glavna poglavlja o masdarima i participima smo dalje podijelili na osnovu deset glagolskih vrsta. Potom smo nastojali ukazati na glasovne promjene koje se dešavaju na fonološkom nivou, zatim, kako su se posuđenice adaptirale morfološkog jezika i koje su to semantičke distinkcije riječi u arapskom i turskom jeziku. Kako bismo obradili promjene na leksičkom nivou, kao posebno poglavlje smo izdvojili analizu složenih glagola čija je imenska komponenta masdar ili particip.

Prije ovog glavnog dijela rada osvrnuli smo se na historiju turskog jezika, gdje smo nastojali objasniti interakciju između arapskog i turskog jezika. Tu nismo željeli ulaziti u opise samih

jezika, već smo pažnju usmjerili na kulturno-historijsku pozadinu odnosa između ova dva jezika.

Ono što je posebno važno jeste korpus koji smo koristili. Radi se o književno-umjetničkom djelu iz savremene turske književnosti: djelo „*Ustam ve Ben*“ spisateljice Elif Şafak. Naime, naša namjera je bila da prikazemo frekventnost upotrebe arapskih riječi, masdara i participa, u jednom savremenom romanu. Odabrali smo upravo ovaj roman zbog toga što je njegova tema vezana za XVI stoljeće. To nas je podstaknulo na razmišljanje o tome da li autorica namjerno bira arhaičnu leksiku jer govori o prošlim stoljećima i želi čitaocu približiti vrijeme o kojem govori. Ipak, naš osnovni zadatak tiče se same zastupljenosti arapskih posudnica u turskoj rečenici.

Roman je izvorno napisan na engleskom jeziku. Mi smo se koristili prijevodom na turski jezik, ali i bosanskim prijevodom koji je s engleskog uradio Edin Urjan Kukavica. Nismo željeli vršiti analizu prijevoda, već smo prijevod koristili ukoliko bismo htjeli ukazati na samo značenje riječi. Budući da prijevod nije urađen na osnovu turskog izvornika, po potrebi smo navodili i naš prijevod.

1. O KORPUSU

Roman „*Ustam ve Ben*“ počinje i završava retrospektivnom naracijom glavnog lika Džahana o njegovom životnom putu gdje se isprepliću priče o osmanskoj kulturi, svakodnevnom životu, političkoj atmosferi i razvoju arhitekture. Vrijeme radnje obuhvata period vladavine sultana Sulejmana Veličanstvenog, Selima II i Murata III. Roman govori o veoma važnom periodu osmanske historije, šesnaestom stoljeću, u okviru kojeg se autorica dotiče mnogobrojnih tema opisanih mnoštvom detalja. Dok govori o mimaru Sinanu i njegovoj ljubavi prema znanju i odnosu sa šegrtima, autorica pripovijeda o kreativnosti, umjetničkoj slobodi, arhitektonskim dometima, a, s druge strane, govori i o neuzvraćenoj ljubavi i previranjima na dvoru. Mada autorica ističe da roman nije napisan da bi objasnio historijske događaje, nego da bi se čitao kao roman, on, ipak, donekle reflektuje realnu pozadinu uz pregršt fiktivnih opisa. Dakle, djelo predstavlja jednu detaljnu priču koja se isprepliće sa komentarom društvenog života.

Elif Şafak ističe da je roman u isto vrijeme i veoma bajkovit, ali i realan što se postiže, prije svega, pomoću jezika, stila i načina pripovijedanja. Ona kaže da je oduvijek imala naklonost ka arhaičnoj leksici, zbog čega se u njenim djelima isprepliću neologizmi i arhaične riječi.¹ Budući da joj pojedinci zamjeraju što koristi riječi koje su teško razumljive i nemaju frekventnu upotrebu, postavlja se pitanje na koji način autorica bira riječi. Prema njenim riječima, za nju podjednaku važnost imaju i riječi iz osmanskog jezika i izvorno turske riječi. Smatra da je jezik veoma važan i da poznavanje šire leksike omogućava ljepše i preciznije izražavanje.² Također ističe da svaka riječ ima svoje mjesto, zbog čega ponekad promišljeno bira neke riječi. Dakle, autorica namjerno bira arhaičnu leksiku kako bi izrazila baš ono što želi i kako bi leksiku uskladila sa historijskim periodom o kojem je riječ u romanu, čime se uspjeva približiti čitaocu.

Elif Şafak piše na turskom i na engleskom jeziku. Ona to posmatra kao jedno putovanje između jezika i kultura. Treba istaknuti da onaj roman koji ona napiše na engleskom jeziku Omca Korugan prevede na turski, ali autorica uzima prijevod i ponovo ga piše, čime postiže da oba romana imaju status originala.

¹ İrmak Zileli, *Elif Şafak ile Söyleyişi*, Internet., pregledano: 15. oktobar 2017.

² Edebiyat ve Kültür Dergisi, *Elif Şafak kendini anlatıyor*, Internet., pregledano: 20. oktobar 2017.

Elif Şafak je rođena 1971. godine u Strasbourgu, a živi na relaciji London-Istanbul. Kao dobitnica brojnih književnih nagrada, smatra se jednom od najčitanijih turskih ženskih autora. Objavila je trinaest knjiga među kojima je devet romana koje piše na turskom i engleskom jeziku.

2. RELACIJA IZMEĐU TURSKOG I ARAPSKOG JEZIKA

Prihvatanjem islama u X stoljeću Turci počinju preuzimati elemente iz arapskog i perzijskog jezika, a to se naročito intenziviralo u kasnijim stoljećima. Turski jezik pokazuje jedinstvene međujezične kontakate i jezične reforme. Počevši od XI stoljeća uspostavljen je kontakt sa arapskim i perzijskim jezikom koji su kao jezici islama bili uzor za dalji razvoj turskog jezika. Taj proces se nastavlja sve do XIX stoljeća. Međutim, kada se politička situacija mijenja, naročito 1923. godine, osnivanjem Republike, dolazi do promjene toka razvoja turskog jezika.

Utjecaj arapskog i perzijskog jezika se širio posredstvom religije i umjetnosti. To je rezultiralo usvajanjem kulturnih segmenata, poput modela perzijske poezije ili upotrebom arapskog jezika u državnoj službi. Dakle, iako je za vrijeme vladavine Osmanlija turski bio službeni jezik, arapski je korišten za pisanje pravnih dokumenata, natpisa na novčanicama, nadgrobnih natpisa i sl. Od sredine XV stoljeća perzijski jezik dobiva na važnosti na dvoru, a arapski u školama, zbog čega se povećava interes za ovim jezicima kod pjesnika i pisaca. Pjesnici su se ugledali na perzijske forme, te su one unešene u turski jezik, a zajedno s njima i perzijske riječi i izrazi. Poezija je podstaknula dalje usvajanje posuđenica, budući da aruz metar nije odgovarao turskom jeziku.³ Obrazovni sistem je bio zasnovan na arapskom jeziku; u školama se gotovo u potpunosti predavalo na arapskom jeziku. Osim toga, veliko poštovanje se ukazivalo ljudima od nauke i državniciima koji su znali arapski jezik. Zbog svega toga, važnost arapskog jezika je njegovana stoljećima, što je omogućilo da arapski ostavi trajan utjecaj na turski jezik.

U bilo kojem sofisticiranom pisanju, turski jezik je bio zasjenjen, te se pojavljivao samo u morfologiji poput imenica, determinatora i pomoćnih glagola. Arapski i perzijski utjecaj nije bio ograničen samo na leksiku, već i na gramatičke elemente. Arapske riječi su obično korištene u njihovim specifičnim pluralnim oblicima, a atributi su se slagali s njima u rodu, baš kao i u arapskom jeziku. Veliki broj arapskih prepozicija je u potpunosti usvojen u turskom jeziku.⁴ Neke posuđenice su zaživjele među svim društvenim slojevima, čak i onim

³ Prof. dr. Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995., str. 35.

⁴ Aslı Göksel, Celia Kerslake, *Turkish - A Comprehensive Grammar*, Routledge, London i New York, 2005.

najsiromašnijim i neobrazovanim. Te leksičke jedinice su bile ograničene uglavnom na oblast religije.

Dominacija posuđenica nastavila se i u XVI i XVIII stoljeću. Period 16. stoljeća se odlikuje po udaljavanju književnog od govornog jezika. Turski jezik se razvio u dva pravca. S jedne strane, onaj koji se koristio na dvoru, u divanskoj književnosti i nauci, a, s druge strane, u isto vrijeme, onaj koji se koristio u narodu, narodnoj književnosti i usmenom predanju. Jezik divanske književnosti prepoznatljiv je u prvom redu po visokom postotku arapskih i perzijskih posuđenica (do 90%), ali i po iznimno snažnim utjecajima tih jezika na njegovo gramatičko ustrojstvo. Druga varijanta koja je egzistirala uporedo s njim je jezik narodne književnosti kojeg karakteriše posuđivanje samo u domenu leksike. Razlozi zbog kojih dolazi do usvajanja posuđenica mogu biti različite prirode. Kada je riječ o turskom i arapskom jeziku, prevashodno je kulturni utjecaj rezultirao ostvarivanjem ovakve interakcije među jezicima. Turske riječi bivaju potisnute, te ih zamjenjuju posuđenice.⁵

Nakon XVIII stoljeća, turska misao i kulturni život započinju proces modernizacije kada se nastoje osloboditi utjecaja orijentalno-islamskog kruga što se realizira kroz sveobuhvatne reforme poznate pod nazivom „Tanzimat“ koje su svoju istinsku realizaciju dočekale 1839. godine.⁶ Tanzimatske reforme (1839.-1878.) i mladoturska revolucija (1908.) imale su za cilj približavanje književnog jezika govornom, te izvršenje stanovitih reformi osmanskog (modificiranog arapskog) pisma. Ciljevi reforme jezika bili su usmjereni na uređivanje elitnog jezika, naročito sa strukturalnog aspekta, te na minimiziranje zastupljenih karakteristika arapske i perzijske gramatike. Nakon proglašenja Republike 1923. godine stvoreni su uvjeti za korjenitu jezičku reformu, tako da je u periodu od 1923. do 1928. godine izvršena kodifikacija pravopisa i gramatike.

Unatoč tome što turski jezik od XIX stoljeća potpada pod utjecaj evropskih jezika, prevashodno francuskog, i što se javlja tendencija purifikacije turskog jezika, i dalje se nastavljaju koristiti arapske riječi koje su se prilagodile ustrojstvu turskog jezika. Prema rječniku koji je 2005. godine objavila TDK „*Güncel Türkçe Sözlük*“ u turskom jeziku se od 2005. godine nalazi 104.481 riječi, a 6463 riječi su arapske.⁷

Osmanski jezik je korišten od XV do XX stoljeća. Sve vrste riječi iz arapskog i perzijskog koje su se nalazile u okviru osmanskog jezika ušle su u upotrebu. Mnoge riječi iz arapskog jezika su se uvriježile u turskom jeziku: masdari, particip aktivni i pasivni, pridjevi, elativ,

⁵ Sebastian Moya, *The History of Arabic Loanwords in Turkish*, Internet., pregledano: 04. decembar 2017.

⁶ Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut, Sarajevo, 2013., str. 333.

⁷ Halit Dursunoğlu, *Türkiye Türkçesindeki Arapça Sözcükler ve Bu Sözcüklerdeki Ses Olayları*, Internet., pregledano: 17. decembar 2017.

deminutivi, imenice mjesta, vremena i oruđa, odnosno ime i određene partikule. Primjećuje se upotreba i pojedinih konstrukcija poput genitivne veze, a zadržani su i neki pluralni oblici.⁸

Spomenute riječi u arapskom jeziku pripadaju skupini deverbálnih imena, budući da su semantički blisko povezane s glagolima. Mi ćemo se baviti arapskim masdarima i participima kroz analizu njihove zastupljenosti u savremenom turskom romanu.

Ono što masdare i participe izdvaja od ostalih deverbálnih imena jesu njihove sintaksičke funkcije koje oni ponekad obavljaju, premda su svojstvene sintaksi samih glagola. Mi ćemo nastojati ukazati na frekventnost ovih arapskih formi u savremenom turskom romanu kroz analizu određenih promjena koje su one pretrpjele u procesu adaptacije na fonološkom, morfološkom i semantičkom nivou.

Turski jezik XVII i XVIII stoljeća se uzima kao prelazni period ka formiranju fonetsko-fonološkog sistema savremenog turskog jezika, budući da su glasovne promjene koje se javljaju u tom periodu imale velikog utjecaja na fonetiku savremenog turskog jezika. Kroz primjere ćemo nastojati da skrenemo pažnju na pojedine glasovne promjene koje se realizuju kroz zamjenu, reduciranje i dodavanje fonema, zadržavanje etimološki dugog vokala, zadržavanje ili ispuštanje udvojenih konsonanata i sl.

Specifičnost turskog jezika ogleda se u osobini aglutinativnosti što podrazumijeva tvorbu riječi nizanjem sufiksa, za razliku od arapskog jezika koji je flektivan, te se promjene dešavaju unutar strukture koja se bazira na trokonsonantskom korijenu. Strane riječi su se prilagodile morfološkim zakonitostima turskog jezika, te se ponašaju kao i izvorne turske riječi. To znači da primaju sve različite sufikse kojima se deriviraju različite vrste riječi, što ćemo nastojati pokazati kroz primjere masdara i participa iz kojih se izvode nove riječi pomoću turskih sufiksa.

U jeziku primaocu riječi mogu doživjeti različite promjene: kretanje od osnovnog značenja riječi ka prenesenom i obrnuto, a potom i dobivanje novog značenja. Razvoj jezika se u leksici ogleda u razgraničavanju značenja riječi koje su ranije upotrebljavane gotovo bez ikakvog sistema, u širenju apstraktnih značenja kod mnogih starih riječi, u formiranju novih riječi neophodnih za metafizički jezik.⁹ Većina arapskih posuđenica se adaptirala u turskom jeziku tako da je u potpunosti zadržala svoje etimološko značenje. Međutim, neke riječi prilikom adaptacije sužavaju semantičko polje na način da zadržavaju samo određena

⁸ Prof. dr. Muharrem Ergin, *Üniversiteler için Türk Dili*, Bayrak, Istanbul, 2009., str. 361.

⁹ R.A. Budagov, *Razvitak i usavršavanje jezika*, Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo, 1981., str. 59.

značenja, dok neke druge primaju i nova značenja, čime se njihovo semantičko polje proširuje. U korpusu smo se susreli sa primjerima masdara i participa koji oslikavaju svaku od ovih pojava.

3. ZASTUPLJENOST ARAPSKIH MAZDARA I PARTICIPA U ROMANU *USTAM VE BEN*

3.1. MASDARI

Arapska morfologija uključuje nominalnu formu koja se tradicionalno naziva masdarom, a čije značenje i oblik odgovara datom glagolu. On označava radnju iskazanu glagolom, zadržavajući sadržaj glagola, pa i samu strukturu.¹⁰

Glagolske imenice koje se nazivaju i infinitivom (*al-maṣâdir*) ili neodređenim načinom, su apstrakne imenice koje imaju verbalnu rekciju.¹¹ Svojstva imenice se ostvaruju kroz sposobnost deklinacije, primanja pluralnih ili prisvojnih nastavaka i sl. Zbog specifičnog statusa ove grupe riječi najprikladnije ih je nazivati masdarima.

Glagoli u arapskom jeziku se prema strukturi dijele na osnovne i proširene. Osnovni glagoli su obrazovani od trokonsonantskih ili četverokonsonantskih korijena, dok su prošireni izvedeni u proširenim glagolskim vrstama kojih ima četrnaest od trilitera i tri od kvadrilitera. Međutim, najfrekventnijih je deset glagolskih vrsta.

Masdari u prvoj glagolskoj vrsti mogu imati različite forme, dok su u proširenim vrstama njihovi oblici ustaljeni. Značenja glagola se određuju prema vrsti kojoj pripadaju. Svaka glagolska vrsta nosi raznolika značenja (kauzativno, faktitivno, reflektivno i sl.), a prema tome i njihovi masdari. U leksiku turskog jezika su ušli različiti masdari svih glagolskih vrsta, a najčešće ih nalazimo u sklopu složenih glagola. Međutim, mnogi od njih su se adaptirali u turskom jeziku kao samostalne imenice ili pridjevi.

3.1. 1. Masdari prve glagolske vrste

Masdari prve glagolske vrste imaju raznolike oblike koji su se formirali različitim načinima tvorbe (afiksacija, alternacija, geminacija i sl.). U literaturi se navodi da postoje 144 pravilna oblika.¹² U korpusu nailazimo na upotrebu različitih oblika masdara prve glagolske vrste, a ovdje ćemo navesti samo nekoliko oblika koji imaju frekventnu upotrebu.

¹⁰ Joost Kremers, *The Formation of Deverbal Nouns in Arabic*, University of Frankfurt, Germany, 2007., str. 7.

¹¹ Teufik Muftić, *Gramatika arapskoga jezika*, Ljiljan, Sarajevo, 1999., str. 245.

¹² Ibid., str. 245.

Masdari na paradigmu *fi' âla*

*ziyâra - ziyaret - posjeta*¹³

Masdari često bivaju poimeničeni, čime stiču status samostalne imenice. Takav je masdar prve glagolske vrste izveden iz korijena *z-w-r*. U arapskom jeziku je leksikaliziran, a, mada se u turskom jeziku češće upotrebljava kao imenska komponenta denominalnih glagola, frekventna je i njegova upotreba u svojstvu samostalne imenice.

Sık sık ustamı ziyarette gelir. (328)¹⁴

Sinan'ı sık sık ziyaret ediyordu. (352)

Ziyaret günü, yeni esvap giydi Cihan. (255)

Iz masdara se izvodi imenica pomoću sufiksa – *ci* koja označava vršioca radnje izražene masdarom: *ziyaretçi* – posjetilac.

diyâfa – ziyafet – gozba, svečani ručak

Budući da želimo skrenuti pažnju na fonološke promjene koje su pretrpjele arapske posuđenice u turskom jeziku, ovaj primjer ćemo iskoristiti da ukažemo na promjenu zamjene fonema. Treba reći da je ova promjena veoma česta i da se susreće u svim glagolskim vrstama, te zbog toga smatramo da bi bilo suvišno ukazivati na nju na svakom primjeru. Smatramo da je dovoljno istaknuti koji su to fonemi koji podliježu ovoj promjeni. Arapski glasovi koji se označavaju grafijama:

h, ħ, ḥ,

d, ḍ,

z, ḏ, ḏ̣,

s, ṣ, ṣ̣

t, ṭ

k, q;

¹³ Najprije smo navodili oblik koji određena forma ima u arapskom jeziku (*ziyâra*), potom njegov oblik u turskom jeziku (*ziyaret*), a zatim prijevod na bosanski (*posjeta*) preuzet iz rječnika: Đinđić Slavoljub, Teodosijević Mirjana, Tanasković Darko, *Türkçe-Sırpça Sözlük*, TDK, Ankara, 1997. Za preuzimanje značenja turske riječi služili smo se i sljedećim rječnikom: Güncel *Türkçe Sözlük*, TDK 1932., www.tdk.gov.tr, pregledano 02. april 2018.

¹⁴ Uz ponuđene primjere navodili smo broj stranice na kojoj se primjer nalazi u turskom prijevodu (2013.) i bosanskom prijevodu koji je Edin Urjan Kukavica uradio s engleskog izvornika (2015.). Prvo smo navodili primjer iz turskog prijevoda, a po potrebi smo navodili i prijevod na bosanski jezik. Ona mjesta na koja smo htjeli skrenuti pažnju označili smo opcijom *bold*. Najčešće smo navodili cijelu rečenicu iz korpusa u kojoj je upotrijebljena određena forma.

U turskom jeziku se bilježe sa po jednom grafijom a to su: *h, d, z, s, t i k*. U primjeru *diyâfa* vidimo da je arapski emfatik *ḍ* u turski jezik prenesen kao dentalno *z*.

Ben de baharda ziyafet vereyim. (245)

Ja priredim proslavu ovog proljeća. (228)

Masdari na paradigmu *fa' âla*

mahâra - maharet – vještina, sposobnost

Na ovu paradigmu dolazi masdar *maharet* koji je u arapskom jeziku leksikaliziran i nosi značenje: *vještina, sposobnost*.¹⁵ U istom obliku je prenesen i u turski jezik u svojstvu imenice. Masdari koji dolaze na ovu paradigmu spadaju u skupinu masdara sa najfrekventnijom upotrebom u arapskom jeziku. Oni obično nose značenje neke osobine, djelatnosti, promjene, stanja i sl. Vidimo da je takvo značenje zadržano i u turskom jeziku.

Maharetlerine ve hizmetlerine göre bedel öderiz. (257)

Oni će biti plaćeni u skladu s njihovom sposobnošću u službi vašeg veličanstva. (239)

râḥa – rahat - mir, spokojstvo

Radi se o nepravilnom obliku infinitiva koji je izveden iz tipa glagola koji na mjestu drugog radikala imaju *w* ili *y*, a ti se glasovi prilikom promjena gube. Ovdje želimo ukazati na derivaciju pridjeva *rahatsız*. Iz poimeničenog masdara izveden je pridjev uz pomoć denominalnog sufiksa – *siz* kojim se postiže privativno značenje.

rahatsız – nespokojan, neudoban

Pridjev deriviran iz masdara prve vrste koji je izveden iz korijena *r-w-ḥ*. U korpusu nailazimo na dalju derivaciju ovog pridjeva, kada se iz njega izvodi apstraktna imenica *rahatsızlık* (*uznemirenost*).

Masdari na paradigmu *fa' l*

'amr – emir – naredba, naređenje

...emirlere ısrarla uymayanların ise katledilmesi müstahak imansızlar sayılacağını buyurmuştu. (164)

¹⁵ Značenja koja riječ ima u arapskom jeziku uzimali smo iz sljedećeg rječnika: Muftić, Teufik, *Arapsko-bosanski rječnik*, el-Kalem, Sarajevo, 2004.

Budući da mu nije svojstveno gomilanje konsonanata, u turskom jeziku je razvijena jezička pojava interkaliranja vokala kojom se razbija konsonantski skup. Takva promjena u arapskim riječima se ostvaruje na način da ukoliko se konsonantska skupina nađe na kraju riječi, dolazi do ubacivanja vokala radi lakšeg izgovora, kao što pokazuje navedeni primjer. Kada te iste riječi dođu u konstrukciji sa pomoćnim glagolom taj vokal se gubi.

Yalnız getirilesin diye emretmiştim. (31)

Masdari na paradigmu *fa' âl*

ğazâ' – *ceza* – kazna

Arapski jezik karakteriše veoma bogata i razvijena leksika. Za imenovanje nekog pojma ponekad se koristi mnogo različitih riječi. Ono što je zanimljivo jeste da neka riječ može obuhvatati sasvim suprotna značenja. Takav je slučaj sa poimeničenim masdarom *ğazâ'* koji može značiti *kazna* i *nagrada*. U turskom jeziku ova riječ je preuzeta u značenju: *kazna, sankcija*.

Sultan bu densiz kuluna kim bilir ne korkunç bir ceza verecekti. (301)

Nije se usudio ni pogledati sultana, bojeći se kazne koju bi mogao izreći neposlušnom i drskom podaniku. (284)

3.1.2. Masdari druge glagolske vrste

U korpusu se susrećemo sa veoma frekventnom upotrebom masdara druge vrste, od kojih ćemo izdvojiti nekoliko primjera. Oni dolaze na paradigmu *taf' îl*.

tarğîh – *tercih* – prednost, davanje prednosti, izbor

Upotrebljava se kao imenska komponenta složenih glagola kada ima značenje izvornog turskog glagola *seçmek*, kojeg autorica paralelno koristi. Međutim, u korpusu nailazimo i na upotrebu ovog masdara kao samostalne imenice, dok se sinonim *seçim* (izbor) uopće ne susreće.

O an gördü ki esasında seçmediğimiz tercihler, sapmadığımız yollardı hayatlarımızı çizen. (400)

U tom trenutku Džahan je shvatio da je život zbir izbora koje ne činimo; puteva za kojima čeznemo, ali na njih ne krećemo. (393)

taqdîm – takdim – predstavljanje

Navest ćemo rijedak primjer upotrebe ovog masdara kao samostalne imenice.

*Bu vasıtayla, birkaç **takdimi** müteakip kendini, adaşı olduđu şahın huzurunda buldu Cihan.*
(464)

*Tako, nakon još jednog kruga **upoznavanja**, Džahana je pozvao şah.* (464)

ta'fîr - tesir – utjecaj, djelovanje, efekat

Treba istaknuti da ova riječ pripada arahičnom leksičkom sloju, a njen sinonim je turska riječ *etki* koja se paralelno koristi u korpusu. Zanimljivo je da je ovaj masdar u najvećem broju primjera upotrijebljen kao samostalna imenica, dok turska riječ *etki* rjeđe ima takvu upotrebu, te se uglavnom koristi kao osnova denominalnih glagola.

*Bu kelimenin onun üzerinde yapacağı **tesiri** bilen Cihan, kadının her hareketini inceliyordu.*
(447)

*Znajući kakvu će **reakciju** ta riječ izazvati, Džahan je posmatrao svaki njen pokret.* (446)

Sljedeći masdari također pripadaju arhaičnom leksičkom sloju.

tağdîd - tecdit – obnavljanje, restauracija

taşrîh - teşrih – seciranje, obdukcija, autopsija

*Çota'nın bedenini **teşrih** eden adam.* (460)

*Čovjek koji je **secirao** Čotino tijelo s hladnom radoznalošću.* (459)

taqrîban – takriben – približno, oko

Ovdje se radi o prilogu koji ima arhaičnu upotrebu, a preuzet je u originalnom obliku iz arapskog jezika. Ima značenje turskih priloga *yaklaşık olarak, aşağı yukarı*.

U savremenom jeziku susreće se izvjestan broj imenica i supstantiviranih pridjeva arapskog porijekla koji se tretiraju kao jednina iako predstavljaju pluralne oblike.¹⁶ Nailazimo na takvu upotrebu masdara druge glagolske vrste.

tadil, tadilat - promjena, izmjena

***Bir tadilat** sırasında Ayasofya'dan taşınan mermer levhaların lanetli olduğunu ve bela getirdiklerini beyan etti.* (279)

¹⁶ Ekrem Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1996., str. 66.

*Izjavio je da su mermerne ploče koje je neimar skinuo s Aja Sofije tokom **rekonstrukcije** proklete, opsihrene i urečene. (264)*

Navedeni primjer veoma dobro oslikava upotrebu pluralnih oblika u svojstvu jednine. Ovdje je to dodatno naglašeno upotrebom neodređene zamjenice *bir* koja inače stoji samo uz singular.

tamir, tamirat - popravka, popravljanje

teslim, teslimat- predaja, kapitulacija

Nakon analize ovakvih primjera uočava se da je upotreba pluralnih oblika u korpusu dominantna u odnosu na njihove oblike u jednini, iako su oba oblika nosioci istog značenja. Singularni oblici se više upotrebljavaju u sklopu analitičkih glagola, nego samostalno.

tahdîd – tehdit – prijetnja, zastrašivanje

Na primjeru ovog masdara izvedenog iz korijena *h-d-d* želimo prikazati jedan način derivacije novih riječi. U tekstu smo se susreli sa upotrebom pridjeva *tehditkâr* (prijeteci) koji je izveden pomoću perzijskog sufiksa *kâr*. Perzijski sufiks *kâr* najčešće izvodi iz imenice imenicu koja označava osobu koja se bavi nekim zanimanjem.¹⁷ Ova riječ pokazuje kako se pomoću nastavka *-kar* izvode i pridjevi iz imenica (*tehdit* – prijetnja).

*Bir hırlama daha yükseldi o anda, diğەرlerinden de **tehditkar**. (16)*

*Još jedno režanje, ne tako glasno kao prvo, ali jednako **prijeteće**. (10)*

Navedeni primjer prikazuje predikatsku funkciju ovakvih riječi. Zanimljiva je i njihova atributska funkcija.

*Karanlığın derinlerinden gelen tok ve **tehditkar** gürlemeyi duyduğunda vakit gece yarısını çoktan geçmişti. (13)*

*Već je bila prošla ponoć kad je začuo **užasno** režanje iz dubine tame. (9)*

3.1.3. Masdari treće glagolske vrste

Za razliku od ostalih proširenih glagolskih vrsta, treća vrsta ima dva oblika masdara: *mufâ' ala* i *fi' âl*.

Dosta frekventniji je oblik *mufâ' ala*, čiji su primjeri u korpusu mnogobrojni.

¹⁷ Aslı Göksel, Celia Kerslake, *Turkish: A Comprehensive Grammar*, Routledge, New York, 2005., str. 60.

musâ' ada – müsaade – dozvola, dopuštanje

Masdar je izveden iz korijena *s-ʿ -d*. Može doći u sastavu složenih glagola, a veoma je česta i forma u instrumentalu sa prisvojnim sufiksom za drugo lice množine, kada nosi značenje: *s vašom dozvolom, ako dozvolite*.

“*Şevketli sultanım*” dedi, “***müsaadenizle*** Hintli kalfam bana yardımcı olacak.” (257)

*Sinan je rekao: „Moj Gospodaru, s **vašim dopuštanjem**, moj indijski šegrt će mi pomoći u ovom poslu.“* (240)

Veoma česta pojava kod masdara treće glagolske vrste jeste regresivna asimilacija, koju vidimo u ovom primjeru gdje je vokal *u* prenesen kao *ü* (*musâ' ada – müsaade*).

muqâbala – mukabele – odgovor, upoređivanje

Na nekoliko mjesta je upotrijebljen ovaj masdar izveden iz korijena *q-b-l*, ali uvijek u sastavu složenog glagola *mukabele etmek* (odgovoriti, suprotstavljati se) i to u njegovom prvom značenju. U arapskom jeziku semantičko polje ovog masdara je daleko opsežnije, te obuhvata prevashodno sljedeća značenja: *susret, prijem, sastanak, razgovor*.

*...hayatının hiçbir safhasında oğlanın ona taktığı isimden başkasına **mukabele etmeyecekti** hayvan.* (71)

*...nikada u svome životu, ni tada ni poslije, životinja **se nije odazvala** na drugo ime osim ono koje joj je Džahan dao.* (63)

munâqaşa - münakaşa – rasprava, diskusija

Konativno i recipročno značenje koje je obilježje treće glagolske vrste veoma dobro oslikava ovaj primjer. Ono se reflektuje kroz ideju nadmetanja, u pozitivnom ili negativnom smislu. Turski ekvivalent je riječ *tartışma* koja se u tekstu upotrebljava u jednakoj mjeri kao i arapska posuđenica.

*Ölüleri çıkarıp gömmek mi, yoksa oldukları yerde bırakmak mı gerektiği konusunda kısa bir **münakaşa** yaşandı.* (103)

*Izbila je **rasprava** treba li mrtve vaditi iz jame i ukopati ih u drugoj, ili ih zakopati tu, u rupi u kojoj već jesu.* (94)

mudâhala – müdahale – intervencija, miješanje

Masdar izveden iz korijena *d-h-l* je u arapskom jeziku leksikaliziran, a i u turskom jeziku se ponaša kao samostalna imenica što potvrđuje činjenica da je ovaj masdar u tekstu više puta

upotrijebljen kao imenica, nego u sastavu složenog glagola. Arapske posuđenice se u jeziku primaoca ponašaju kao i izvorne riječi, što znači da podliježu svim promjenama deklinacije.

Gerçi bir işe yaramadı müdahalesi. (142)

Kako bismo prikazali značenje masdara, ponudit ćemo naš prijevod.

Nije bilo koristi od njegove intervencije.

Masdari na paradigmu *fi' âl*

Za razliku od prvog oblika masdara treće vrste, ovaj oblik ima dosta rjeđu upotrebu. Samo je nekoliko primjera na koje smo naišli u tekstu. Kod ovog oblika je zanimljivo da se etimološki dugi vokal zadržava, premda turske riječi poznaju samo kratke vokale.

hiṭâb – hitap – obraćanje, govor

İlk defa Cihan'a hitap etti ayrılırken. (85)

Na svim mjestima u korpusu ovaj masdar je upotrijebljen kao imenska komponenta glagola *hitap etmek* (obraćati se, oslovljavati, držati govor). Ponudit ćemo naš prijevod navedenog primjera:

Po prvi put se obratila Džahanu na odlasku.

nizâm – nizam – sistem, red, poredak

Yanma yaklaşıp, hayvanın zar zor ve nizamsız da olsa nefes aldığıni anlayınca rahatladı. (39)

Pored primjera koji pokazuju upotrebu ovog masdara kao imenice, u navedenoj rečenici imamo primjer pridjeva deriviranog iz masdara pomoću sufiksa *-siz* kada nosi značenje: *nesređen, neregulisan.*

3.1.4. Masdari četvrte glagolske vrste

Četvrta vrsta je veoma produktivna na što ukazuje veliki broj primjera masdara na koje nailazimo u tekstu. Njihov oblik je *'if' âl*. Mnogi od njih su imenice koje su se toliko ustalile u leksici turskog jezika da ne postoje turski ekvivalenti za njih, kao npr.: *ikram* (gošćenje, posluživanje), *işaret* (znak), *işgal* (zauzimanje, osvajanje, okupacija). Pored takvih imenica, tu su i masdari koji imaju nešto rjeđu upotrebu.

iḥtâr – ihtar – opomena, upozorenje

*İnsanın kanını donduran cinsten bir **ih̄tar** sesiydi işittiği.* (15)

Kako bismo prikazali značenje masdara poudit ćemo naš prijevod.

*Bio je to onaj glas **upozorenja** koji leđi krv u žilama.*

Zanimljiva je upotreba masdara kao imenice u sklopu genitivne veze. Uočavamo inverziju sintaksičkih pozicija, gdje spomenuta genitivna veza ima funkciju predikata, dok subjekat dolazi na kraju rečenice (*işittiği*).

iqâma- ikamet – boravište, stanovanje

Masdar izveden iz korijena *q-y-m* autorica koristi samo u sastavu glagola *ikamet etmek* (stanovati, boraviti). Ova riječ je primjer sužavanja semantičkog polja, budući da je zadržano samo jedno značenje u odnosu na mnogobrojna značenja koja riječ ima u arapskom jeziku: *uspravljanje, dizanje, zidanje, vršenje, boravak, stanovanje.*

*Bir insanın sarayın içinde **ikamet edip** de saray nedir bilmeden yaşayabileceğini öğrendi.*
(47)

*Sinulo mu je da bi u palači mogao **proživjeti** sav svoj život, a da nikad ne vidi mnogo više od toga.* (42)

Za četvrtu glagolsku vrstu je karakteristična fonološka promjena reduciranja vokala. U savremenom turskom jeziku konsonanti *'ayn* i *hemze* su u izgovoru potpuno reducirani. Samo ponegdje se njihovo prisustvo reflektuje kao dah (spiritus)¹⁸. Do potpunog reduciranja ovih fonema dolazi kada se nađu u inicijalnoj poziciji. Ako se laringal *elif* nađe na početku riječi u replici ostaje samo vokal čiji je *elif* nosilac. Ovo važi za sve masdare koji počinju *elifom*, među kojima su i masdari četvrte glagolske vrste.

'inşâ' - *inşa, inşaat* – građenje, izgradnja

Ovaj masdar je primjer imenice koja, pored oblika jednine ima i izvorni pluralni oblik koji se, također, tretira kao jednina. Ono što privlači pažnju kada je u pitanju navedena imenica jeste to što nailazimo na primjere gdje je na pluralni oblik ove imenice dodat turski pluralni nastavak *-lar*.

*Ne olur gene **inşaatlarda** yardım edelim olmaz mı?* (146)

¹⁸ Ekrem Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1996., str. 21.

Ovaj primjer pokazuje specifičnosti i na fonološkom nivou. Premda je uobičajeno da turski jezik nema duge vokale, kod masdara četvrte vrste se ponegdje zadržavaju etimološki dugi vokali na kraju riječi.

3.1.5. Masdari pete glagolske vrste

Masdari pete vrste dolaze na oblik *tafa' ' ul*. Za njih je karakteristična fonološka promjena geminacije. Termin geminiran ili udvojen označava slijed identičnih susjednih segmenata nekog glasa.¹⁹ Geminirani konsonanti se u izvornim turskim riječima veoma rijetko susreću. Kod nekih je arapskih riječi sa etimološkim geminatima u turskom jeziku došlo do reduciranja geminata, pa su one u tom izmjenjenom obliku ušle u široku upotrebu.²⁰ Međutim kod masdara pete vrste geminati su zadržani i u turskom jeziku.

taraddud – tereddüt – oklijevanje, neodlučnost, nedoumica

Ovaj masdar je izveden iz korijena *r-d-d*. Njegova upotreba u korpusu je frekventna. Ono što je zanimljivo jeste da ga nalazimo u osnovi različitih vrsta riječi. Iako je najzastupljeniji u okviru složenog glagola *tereddüt etmek*, nailazimo na primjere upotrebe ovog masdara kao samostalne imenice i pridjeva deriviranog pomoću sufiksa –li.

Cihan tereddüt etti. (255)

Tereddütlerle kaybedilemeyecek kadar kıymetliydi vakit. (371)

Bir sonraki cümleyi söyleyip söylememekte tereddütlüydü. (323)

Sinan je zastao, kao da nije bio siguran šta još da kaže. (307)

Ponudit ćemo naš prijevod posljednjeg primjera kako bismo ukazali na značenje masdara.

Oklijevao je u tome da izgovori narednu rečenicu.

Na ovom primjeru možemo objasniti i promjenu koja se dešava na fonološkom nivou. Kod masdara pete vrste primjećuje se progresivna asimilacija koja se realizuje na način da se kratki vokal *u* u zadnjem slogu prenosi kao *ü* ukoliko je palatalni vokal u prethodnom slogu (*tereddüt*).

tahammul- tahammül – podnošenje, otpornost, izdržljivost

¹⁹ Ibid., str. 37.

²⁰ Kerima Filan, „Geminirani konsonanti u Ljetopisu Mula Mustafe Bašeskije“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 47-48/1997-98, Sarajevo, 1999., str. 17-28.

Izveden iz korijena *ḥ-m-l* ovaj masdar se ponaša kao leksikalizirana imenica, a susreće se i u sastavu složenog glagola *tahammül etmek*.

İnşallah, gün gelir, diz çöküp yalvarırsın, al artık canımı Allahım, yeter, tahammülüm kalmadı diye. (455)

Dabogda molio Svemogućeg Boga, na koljenima, da te uzme jer ti je dosta... jer ti je previše. (453)

Sıcak, tahammül edilmez bir hal aldı. (281)

Vrucina je bila nepodnošljiva. (265)

U navedenom primjeru glagol je u formi participa i vrši atributsku funkciju, što je u prijevodu izraženo upotrebom pridjeva.

tafarru'ât – teferruat – detalji

Kada govorimo o semantičkom polju ovog masdara izvedenog iz korijena *f-r-'*, primjećujemo da on ne zadržava etimološko značenje. Ovaj masdar u arapskom jeziku nosi sljedeća značenja: *grananje, račvanje, mnogostranost*, dok se u turskom jeziku pojavljuje u sasvim novom značenju. Morfološka specifičnost se ogleda u tome što spada u skupinu imenica koje dolaze u pluralnom obliku, što smo ranije već spominjali, naročito kada su u pitanju masdari druge glagolske vrste. Međutim, za razliku od ranije spomenutih imenica koje imaju i oblik jednine i množine, ova imenica ima samo pluralni oblik. Navest ćemo primjer u kojem ova imenica ima značenje jednine što se dodatno naglašava upotrebom neodređene zamjenice *bir*, što ćemo pokušati prikazati kroz naš prijevod.

Üçüncü taslakta -Molla Çelebi Camii- Cihan öyle bir teferruat fark etti ki neredeyse nefesi kesildi. (430)

Na trećem crtežu Mulla Çelebijine džamije, Džahan je primijetio jedan takav detalj, da je umalo ostao bez daha.

Međutim, nailazimo i na primjere upotrebe ove imenice u množini, kada ona prima turski pluralni sufiks *-lar*.

Kasım başında, Sinan'la kalfaları Sokollu Mehmed Paşa Camii'nin son teferruatlarıyla uğraşıyorlardı. (379)

Početakom novembra Sinan se sa svojim šegrtima bavio posljednjim detaljima džamije Sokolović Mehmed Paše.

3.1.6. Masdari šeste glagolske vrste

Masdari šeste vrste dolaze na oblik *tafâ' ul*.

ta' âmul – teamiil – navika, običaj

Najčešće značenje koje se pripisuje ovoj vrsti jeste značenje uzajamnosti (reciprociteta). U arapskom jeziku ovaj masdar nosi upravo takvo značenje izvedeno iz osnovnog značenja ovog korijena (*raditi, činiti*): *međusobno poslovati, saradivati, uzajamno postupati*. Međutim, u turskom jeziku ovaj masdar je primjer semantičke transformacije, kada riječ poprima jedno sasvim novo značenje koje uopće nije sadržano u osnovi korijena *'-m-l* iz kojeg se izvodi ovaj masdar. U korpusu je ova riječ upotrijebljena samo na jednom mjestu.

Süleyman, üç yüz yıllık teamülü ihlal ederek onunla öyle şaşaalı bir merasimle evlenmişti.(55)

Prekidajući tradiciju staru tri stotine godina sultan se njome oženio. (49)

Naredni primjer pokazuje kako se zadržalo izvorno značenje reciprociteta.

taşâduf – tesadiif – slučajnost, poklapanje, susret, sastanak

Tesadiif bu ya, o gece Sultan Selim'in maiyetiyle beraber geleceği tuttu. (307)

Zanimljivo je ukazati na upotrebu arapskog priloga izvedenog iz ovog masdara.

...tam da bu işaretli yerde oturuyorlardı o gün tesadiifen. (430)

Ovdje ćemo objasniti i fonološku promjenu koja pokazuje da se neki masdari prilagođavaju principu vokalne harmonije. Na primjerima masdara pete vrste pokazali smo da se kratki vokal *u* u zadnjem slogu prenosi kao *ü* ukoliko mu prethodi palatalni vokal. Međutim, ono što je ovdje zanimljivo jeste da je došlo do iste promjene iako vokalu *u* prethodi velarni vokal *a*. Naredni primjer pokazuje pojavu vokala *i* koje se vjerovatno vremenom u upotrebi razvio iz vokala *ü*.

tadâruk – tedarik – snabdijevanje, dobavljanje, akumulacija

Navest ćemo primjer upotrebe masdara kao imenice i kao imenske komponente složenog glagola. Na značenje ćemo pokušati ukazati pomoću našeg prijevoda.

Çota'yi başkasına emanet etmekten hoşlanmasa da hayvanın tedarikini sağladı. (171)

Budući da mu se nije sviđalo to što nekom drugom ostavlja Čotu, pobrinuo se da ga snabdije hranom.

*Sazende ona iyi davranmış; kızın kitaplara, çizime meraklı olduğunu anlayınca kırmayıp bunları **tedarik etmiş**.* (349)

*Prema njoj je lijepo postupao; shvativši da djevojku zanimaju knjige i crteži **nabavio ih joj je**.*

taẓâhur – tezahüurat – demonstracija, ovacija, manifestacija

I ovdje nailazimo na primjer upotrebe imenice u formi arapskog plurala. Premda ova imenica u turskom jeziku ima i singularni oblik, u korpusu se upotrebljava samo oblik množine koji se susreće kao samostalna imenica, ali i u sastavu složenih glagola od kojih nam je bio zanimljiv naredni primjer.

*Sultan hariç kimse bu kadar **tezahüurat almamıştı**.* (126)

*Niko, osim sultana, **nije primio toliko pljeska i glasnog divljenja**.* (116)

Naredni primjer je primjer masdara koji pripada arhaičnom sloju leksike.

tawâfuq – tevafuk – slaganje, saglasnost, sporazum

***Tevafuk** bu ya, aynı günün akşamı adam rahatsızlanıp eve erken dönmüş.* (349)

3.1.7. Masdari sedme glagolske vrste

Masdari sedme vrste dolaze na paradigmu 'infi' âl. Oni imaju veoma rijetku upotrebu zbog čega u tekstu nismo naišli na primjere masdara ove vrste.

3.1.8. Masdari osme glagolske vrste

Masdari osme vrste imaju oblik 'ifti' âl.

'ihtimâl – ihtimal – mogućnost, vjerovatnoća

Ovaj masdar se izvodi iz korijena *h-m-l*, te u arapskom jeziku podrazumijeva i sljedeća značenja: *trpljenje, podnošenje*, koja su nastala iz osnovnog značenja koje ovaj korijen ima u prvoj vrsti: *nositi*. Međutim, ovaj arabizam u turskom jeziku je zadržao samo jedno od izvornih značenja. U primjeru je upotrijebljen u funkciji drugog člana genitivne veze.

*Bir adam sana ne kadar yakınsa, senden nefret etme **ihimali** o kadar fazla.* (202)

*Şto ti je çovjek bliži i draži, sve je veća **mogućnost** da postane tvoj najveći neprijatelj.* (191)

Iako je u korpusu gotovo uvijek upotrijebljen u svojstvu samostalne imenice, nailazimo na jedan primjer koji pokazuje upotrebu ovog masdara u sastavu složenog glagola *ihtimal vermek* (dopustiti, dozvoliti, omogućiti, pretpostaviti). U rečenici vrši funkciju atributa.

*Mütevazı görünüşlerine bakıp kıymetli olacağına **ihtimal vermedikleri** uzun tahta parçaları Ay'ın ihtilâf-ı manzarını ölçmeye yarıyordu.* (356)

'iftihâr – iftihar – ponos, samouvjerenost, gordost, čast

U osnovi ovog masdara je korijen *f-h-r*. Najčešće je korišten kao imenica u instrumentalu, premda na nekoliko mjesta uočavamo njegovu upotrebu u sastavu složenog glagola *iftihar etmek* (ponositi se nekim, biti ponosan na nešto).

*Daha birkaç gün evvel **iftiharla** kurduklan iskele paramparça olmuştu.* (266)

*Luka koju su prije nekoliko dana s **ponosom** gradili pretvorila se u paramparčad.*

'izdiwâğ – izdivaç – ženidba, udaja, brak

Ovaj masdar je primjer arahizma koji je u tekstu upotrijebljen na samo jednom mjestu. On, također, reflektuje značenje reciprociteta koje nosi osma glagolska vrsta. Izvodi se iz korijena *z-w-ğ* iz kojeg je izvedena i riječ *zevç* (suprug, muž), leksikalizirani masdar prve vrste, koja se često upotrebljava u tekstu.

*Bu **izdivaç** başa belaydı.* (150)

'iştigâl – iştigal – bavljenje nekim poslom, preokupacija

Riječ je izvedena iz korijena *š-ğ-l* i u tekstu je susrećemo samo u sastavu složenog glagola *iştigal etmek* koji zahtijeva da objekat na koji se odnosi stoji u instrumentalu. Značenje ćemo pokazati našim prijevodom.

*Adam ona neyle **iştigal ettiğini** sorunca Cihan hem filbaz hem mimar kalfası olduğunu anlattı.* (250)

*Kada ga je čovjek upitao čime se **bavi**, Džahan je rekao da je on i krotitelj slona i mimarov šegrt.*

3.1.9. Masdari devete glagolske vrste

Masdari devete vrste imaju oblik *'if' ilâl*. U korpusu se nismo susreli sa primjerima masdara ove vrste.

3.1.10. Masdari desete glagolske vrste

Masdari ove vrste imaju oblik *'istif' âl*.

'istiqrâr – istikrar – stabilizacija, stabilnost, utvrđivanje, naseljavanje

Ovaj masdar je izveden iz korijena *q-r-r*. Iako se obično koristi i u strukturi sa pomoćnim glagolima (*etmek, bulmak*), u korpusu ga nalazimo u obliku samostalne imenice. Pored toga, nailazimo na upotrebu pridjeva izvedenog pomoću denominalnog sufiksa *-li*.

*Fakat ne vakit kulağını, onun yerlere kadar sarkan karnına dayasa bir kalp atışı duyuyordu, ürkek ama **istikrarlı**.* (65)

*Ipak, kad god bi prislonio uho uz njen ogromni, otromboljeni trbuh, tako velik da se gotovo vukao po zemlji, čuo bi otkucaje srca, slabašne ali **stabilne**.* (58)

3.2. PARTICIPI

Particip aktivni (*ism al-fâ' il*) i particip pasivni (*ism al-maf' ūl*) su oblici koji označavaju onoga koji (ili ono što) vrši, odnosno, onoga na kome (čemu) se vrši radnja glagola iz koga se izvode njihovi oblici.²¹ Baš kao i masdari, i oni imaju tačno utvrđen oblik za sve glagolske vrste. Oni se mogu ponašati kao imenice i kao pridjevi. Iako je njihova pridjevska priroda dominantnija, ponekad participi dobijaju status samostalne imenice.

3.2.1. Particip aktivni

Prva glagolska vrsta

Particip aktivni prve glagolske vrste ima veoma frekventnu upotrebu i dolazi na oblik *fâ' il*.

mâhir - mahir – sposoban, vješt

Navedena riječ je primjer arapskog participa aktivnog prve glagolske vrste izvedenog iz korijena *m-h-r* koja i u turskom jeziku zadržava pridjevsko značenje. U korpusu je uglavnom korištena u funkciji predikata.

Meraklı ve mahirdi oğlan. (63)

Ya hakikaten öyle, ya da pek mahirsin yalan söylemekte. (72)

Ipak, nailazimo na primjer gdje ovaj pridjev vrši atributsku funkciju.

Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi'ni sizin mahir ellerinize gönül rahatlığıyla emanet edebileceğimi bilerek buraya geldim. (321)

Sinonimno značenje ima pridjev *maharetli* nastao derivacijom iz masdara prve glagolske vrste *maharet* (vještina) pomoću denominalnog sufiksa -li.

Maharetli, akıllı lâkin gidecek yeri olmayanları tercih ederim. (347)

Iako participe uglavnom odlikuje pridjevski karakter, oni se u arapskom jeziku mogu ponašati i kao samostalne imenice, te su kao takve preuzete i u turski jezik. Jedan takav primjer je particip aktivni prve glagolske vrste izveden iz korijena *š-h-d*.

šâhid - şahit - svjedok

Sizler birbirinizin seyriüseferine şahitsiniz. (421)

Vi ste jedan drugom svjedoci vaših putovanja. (416)

²¹ Teufik Muftić, *Gramatika arapskoga jezika*, Ljiljan, Sarajevo, 1999., str. 180.

Primjer izvedenice iz ovog participa je imenica *şahitlik* u značenju: *svjedočenje*. Ona se najčešće upotrebljava u sklopu denominalnog glagola koji se tvori pomoću pomoćnog glagola *olmak*, kao što nam i sam korpus potvrđuje. Međutim, ovdje samo želimo ukazati na postupak derivacije uz pomoć denominalnog sufiksa *-lik*, gdje je iz arapskog participa aktivnog izvedena apstraktna imenica.

ğâhil - cahil - 1. nepismen, neobrazovan, neuk 2. neiskus, nezreo, neupućen

Ova riječ je primjer integracije arapske riječi u turskom jeziku, pri čemu se zadržava etimološko značenje riječi.

*Biliyorum doğru değıldi böyle düşünmem; kimdim ki ben, **cahil** bir oğlan...* (11)

*Znao sam da sam tašt, a taština nije priličila **jednostavnom** momku poput mene...* (7)

Zaključuje se da je riječ *cahil* prevedena kao: *jednostavan*. U nastojanju da pokažemo kako riječ *cahil* ovdje može biti prenesena i u svom osnovnom značenju, ponudit ćemo naš prijevod:

*Znao sam da nije bilo ispravno da tako razmišljam, ta, ko sam ja, jedan **neuki** mladić.*

mâni' – mani – smetnja, prepreka

*...işin ilerlemesine **mâni** olanların cezalandırılması lazım gelir.* (317)

One koji sprečavaju gradnju, treba kazniti. (301)

Ovdje je zanimljivo skrenuti pažnju na imeničku prirodu participa aktivnog, budući da je njima više svojstven pridjevski karakter. U arapskom jeziku ova riječ ima sljedeća značenja: *koji priječi, zadržava, koji štiti, čuva, zaštićen, koji zabranjuje*. Dolazi kao imenska komponenta složenog glagola koji je u formi participa, te u rečenici vrši atributsku funkciju glagolske imenice koja je u funkciji subjekta. Unutar atributske sintagme ova konstrukcija ima obaveznu dopunu u dativu. Ipak, ova imenica može stajati i samostalno. U primjeru vrši predikatsku funkciju, te prima objekatsku dopunu u dativu.

*Hayvan terbiyecilerinin, bu kadınları diledikleri gibi hayal etmelerine bir **mâni** yoktu.* (53)

Druga glagolska vrsta

Particip aktivni druge vrste dolazi na paradigmatu *mufa'' il*. U korpusu se nismo susreli sa upotrebom ovog oblika.

Treća glagolska vrsta

Particip aktivni treće glagolske vrste ima oblik *mufâ' il*.

muhâfiz - muhafız – zaštitnik, čuvar, stražar

Ovaj particip je izveden iz korijena *ḥ-f-z*. U arapskom jeziku se ponaša kao samostalna imenica, a u istom značenju je prenesen i u turski jezik.

Kapıdaki iki muhafız, evvelden rüşvetlerini aldıkları için onu görmezden geldiler. (259)

Dvojica stražara na kapiji, potplaćeni, nisu obratili pažnju. (241)

musâfir – misafir – gost

Ovaj particip je primjer imenice koja se toliko uvriježila u leksici turskog jezika da se gotovo i ne susreće upotreba turskog ekvivalenta *konuk*. Ovdje je došlo do sužavanja semantičkog polja, budući da u arapskom jeziku ova riječ nosi prvobitno značenje: putnik. Došlo je i do fonološke promjene koja karakteriše ovu formu u trećoj vrsti, a to je palatalizacija vokala *u* u prvom slogu, prilikom čega on prelazi u *ü*. U sljedećoj fazi taj vokal je vjerovatno pod utjecajem govornog jezika poprimio oblik vokala *i*.

Kulak misafiri olan Cihan başına gelecekleri hissederek ağır ağır öne çıktı. (233)

Izdvojili smo ovaj primjer upotrebe participa u funkciji drugog člana genitivne veze koja predstavlja idiom i ima sljedeće značenje: *Yanında konuşulanları konuşmaya katılmadan dinleyen kimse.*

Četvrta glagolska vrsta

Particip aktivni četvrte vrste dolazi na oblik *muf' il*.

mudhiş – müthiş – strašan, užasan

Ovaj je pridjev izveden iz korijena *d-h-ş*. Budući da ovaj particip u arapskom jeziku nosi značenje: *čudan, iznenađujući*, primjećujemo da on u turskom jeziku zadržava pridjevski karakter, ali dolazi do izvjesnog pomjerenja u značenju. U korpusu ga nalazimo uvijek u funkciji atributa.

Ne müthiş bir babası olduğunu anlatırız artık. (458)

muhimm – mühim – važan, značajan

Particip je izveden iz korijena *h-m-m* i zadržava etimološko pridjevsko značenje. S fonološkog aspekta, dolazi do gubljenja geminiranog konsonanta. Zanimljiva je upotreba imenica *mühimmat* (ratne potrebe) izvedene iz ovog participa. Ona zadržava arapski pluralni oblik i preuzima jedno od izvornih značenja. Pored toga, zadržava se i udvojeni konsonant *m*. Također, nailazimo i na upotrebu glagola koji u svome korijenu ima ovaj particip. To je glagol *mühimsemek* (pridavati važnost, smatrati važnim) čija je turska istoznačnica glagol *önemsemek*, izveden iz imenice *önem*.

Peta glagolska vrsta

Participi pete vrste dolaze na oblik *mutafa'' il*. Kao i kod masdara ove vrste i participe karakteriše zadržavanje geminiranog konsonanta. U korpusu nailazimo samo na upotrebu jednog participa ove vrste.

mutaşakkil – müteşekkil – sastavljen, formiran

Izveden je iz korijena *š-k-l*. Na fonološkom nivou dolazi do primjene regresivne asimilacije, što je odlika participa pete vrste. Ona se ogleda u palatalizaciji vokala *u* u prvom slogu, koje se prenosi kao *ü*. Ovaj particip nosi pridjevsko značenje i zahtjeva dopunu u ablativu.

Öyleyse sadece taştan ve ahşaptan yahut sokaktan ve abideden müteşekkil değiller. (321)

*Nisu **napravljeni** samo od kamenja i drveta. (305)*

Šesta glagolska vrsta

Participi šeste vrste dolaze na oblik *mutafâ' il*.

mutawâđi' – mütevazı – skroman, učitiv

Particip izveden iz korijena *w-d-'*. Nosi etimološko pridjevsko značenje zbog čega u primjerima ima funkciju atributa.

***Mütevazı** bir giysi vardı sirtında... (167)*

*Nosio je **skromnu** odjeću... (155)*

muta' âqib – müteakip – sljedeći, naredni, poslije, nakon

Particip je izveden iz korijena *'-q-b*. Ima pridjevsko značenje, ali može imati i značenje priloga. Kada nosi značenje priloga: *poslije, nakon*, zahtijeva dopunu u akuzativu.

*Bu vasıtayla, birkaç takdimi **müteakip** kendini, adaşı olduđu şahın huzurunda buldu Cihan. (464)*

Tako, nakon još jednog kruga upoznavanja, Džahana je pozvao šah. (464)

Premda navedeni primjer pokazuje kako ovaj particip može imati i značenje priloga, u korpusu nalazimo na jedan primjer upotrebe ovog participa u izvornom obliku kao imenice u akuzativu koja se u arapskom jeziku ponaša kao prilog, te je takva prenesena i u turski jezik (*müteakiben*). I u ovoj formi zahtijeva dopunu u akuzativu.

Cuma namazını müteakiben... (100)

U petak poslije podne, poslije džuma-namaza... (92)

Sedma glagolska vrsta

Ranije smo vidjeli da je upotreba masdara sedme vrste veoma rijetka, a korpus pokazuje da je isti slučaj i sa participima, budući da u tekstu nailazimo samo na jedan primjer participa aktivnog ove vrste. Oni dolaze na oblik *munfa' il*.

munzawî - münzevi – samotna, osamljena, povučena

Ovaj particip je izveden iz korijena *z-w-y*. Etimološko semantičko polje je u istom obliku preneseno u turski jezik. Primjećuje se fonološka promjena palatalizacije vokala *u* u prvom slogu, kada on prelazi u vokal *ü*.

Zaten münzevi bir adam olan Michelangelo, çırağının ölümünden sonra daha da ketum ve kızgın biri haline gelmişti. (200)

Osma glagolska vrsta

Particip aktivni osme vrste dolazi na paradigmatu *mufta' il*.

muhtalif - muhtelif – razni, raznovrstan, raznolik

Ovaj particip koji je izveden iz korijena *h-l-f* ima frekventnu upotrebu u romanu. Zbog svog pridjevskog karaktera najčešće se upotrebljava u funkciji atributa, premda nailazimo i na primjer u kojem vrši predikatsku funkciju.

Kazanın neticesi hususunda rivayet muhtelifi. (66)

O posljedicama događaja ljudi su imali podijeljena mišljenja. (59)

muştarî - müşteri – mušterija, kupac

Iako većina primjera participa aktivnog osme vrste ima značenje pridjeva, navedeni particip je primjer samostalne imenice. Ona se toliko adaptirala u leksici turskog jezika da ne postoji turska istoznačnica koja bi zamijenila ovu arapsku posuđenicu. Izvedena je iz korijena *š-r-y* i

zadržava etimološko značenje, a čak je i u bosanski jezik prenesena u istom obliku. Na fonološkom nivou zapažamo palatalizaciju vokala *u* u prvom slogu prilikom čega prelazi u vokal *ü*. Ta promjena je karakteristična za particip aktivni osme vrste kada nakon vokala *u* prvom slogu slijedi bilo koji konsonant osim velarnih arapskih konsonanata.

muštamil – müstemilat - sporedne zgrade, depandansi

Ovo je još jedan primjer participa imenskog karaktera. Radi se o imenici koja ima veoma rijetku upotrebu i u tekstu se spominje na jednom mjestu. Zanimljiva je zbog toga što dolazi u obliku arapskog plurala izvedenog iz korijena *š-m-l*. Također, njeno semantičko polje je u potpunosti izmijenjeno, budući da rječnik arapskog jezika ne pokazuje upotrebu ove imenice, a singularni oblik nosi sasvim drugo značenje (*koji sadrži, obuhvata*).

Kereste ve taştan bir müstemilattu Cihan'in kalacağı yer. (50)

Džahanov novi dom bio je zgrada podignuta od drvene građe i pečene cigle. (44)

Deseta glagolska vrsta

Particip aktivni desete vrste dolazi na oblik *mustaf' il*. U korpusu je upotrijebljeno nekoliko primjera koje karakteriše pridjevski karakter.

mustahzi' - müstehzi – ironičan, podrugljiv

Particip je izveden iz korijena *h-z-'*. Primjer je pridjeva koji zadržava etimološko semantičko polje bez promjena. Karakteriše ga fonološka promjena palatalizacije vokala *u* prvom slogu koja je specifična za ovaj oblik kada u korijenu riječi ne stoje tvrdi arapski konsonanti.

Avrupalı seyyahlar yarı müstehzi, yarı muzip bir ifadeyle seyrediyorlardı. (45)

3.2.2. Particip pasivni

Prva glagolska vrsta

Particip pasivni prve vrste ima oblik *maf' ül*. Kao i ostale forme prve vrste i ova ima veoma čestu upotrebu.

mağbūr – mecbur – prinuđen, primoran

Ovaj particip je izveden iz korijena *ğ-b-r*. Frekventnost njegove upotrebe pokazuju primjeri u kojima se ponaša kao pridjev pri čemu vrši atributsku funkciju, zatim, kao imenska

komponenta složenih glagola sa pomoćnim glagolima *etmek, olmak, kalmak*, primjer imenice *mecburiyet* sa pomoćnim glagolom *olmak* i *kalmak*, ali i primjer arapske imenice u akuzativu koja se ponaša kao prilog (*mecburen*). Dakle, ovaj particip pokazuje potpunu adaptaciju posuđenice, budući da nije došlo do promjena na fonološkom nivou, morfološku adaptaciju pokazuje prisustvo različitih oblika ovog participa, a semantičko značenje u potpunosti odgovara etimološkom.

Kabul etmek mecburiyetinde değilsin elbet. (368)

Elleri titreyerek ciltlerin bir kısmını çıkardı mecburen. (371)

mahlūq – mahluk – stvorenje, biće

Ovaj particip pasivni izveden iz korijena *h-l-q* primjer je participa koji se ponaša kao samostalna imenica. U korpusu se upotrebljava i u obliku arapskog plurala (*mahlukat*) kojeg smo ranije više puta spominjali u okviru različitih formi. Međutim, specifičnost ove imenice jeste da njen pluralni oblik zadržava i značenje množine.

Fakat bahçenin vahşi mahlukata has kısmına neredeyse hiç uğramazdı. (55)

Druga glagolska vrsta

Particip pasivni druge vrste ima oblik *mufa' 'al*. Na fonološkom nivou za ovu formu je karakteristično što se zadržava etimološki udvojeni konsonant.

muzaffar – muzaffer – pobjednički, pobjednik

Izveden je iz korijena *z-f-r*. Iako rječnik pokazuje da može imati i značenje samostalne imenice, u korpusu se upotrebljava samo kao pridjev.

Çota muzaffer bir ses çıkardı kendi dilinde; seyirciler keyiften mest, alkışladılar. (140)

mukammal – mükemmel – savršen, besprijekoran

Izveden je iz korijena *k-m-l*. U korpusu se upotrebljava i imenica izvedena pomoću sufiksa –*lik*, kao i arapski oblik imenice u akuzativu koja se ponaša kao prilog.

Zira mükemmellik Allah'a mahsustu. (158)

Yine de, efendisinin evinin hudutları içinde olduğu müddetçe her şeyi mükemmelen görebiliyordu. (23)

Treća glagolska vrsta

Particip pasivni treće vrste ima oblik *mufâ' al*. U korpusu se nismo susreli sa upotrebom ovog oblika.

Četvrta glagolska vrsta

Kada smo govorili o masdarima i participu aktivnom, mogli smo zaključiti da je četvrta vrsta veoma produktivna. To nije slučaj kada je u pitanju forma participa pasivnog, budući da u korpusu nailazimo samo na jedan primjer ove forme. Ona ima oblik *muf' al*.

murâd – murat – želja, namjera, cilj

Ovaj particip izveden iz korijena *r-w-d* u turskom jeziku zadržava karakter imenice i kao takav je upotrijebljen na jednom mjestu u tekstu. Međutim, zanimljivo je da se javlja u obliku vlastitog imena: *Murad*. Primjećujemo da u ovom slučaju nije došlo do obezvučavanja, prelaska konsonanta *d* u *t*. Osim toga, etimološki dugi vokal se gubi u jeziku primaocu.

*Ziyaretçiler gitmeden evvel muhakkak Pakize'ye dokunur, **muratları** olana kadar ellerini yıkamamaya yemin ederlerdi.* (66)

*Prije nego bi otišli, posjetitelji bi se potrudili da dodirnu Pakizu, zavjetujući se da neće prati ruke dok **njihove molbe** ne budu ispunjene.* (59)

Peta glagolska vrsta

Participi pasivni pete vrste dolazi na oblik *mutafa'' al*. Nismo naišli na upotrebu ovog oblika u tekstu.

Šesta glagolska vrsta

Particip pasivni šeste vrste dolazi na oblik *mutafâ' al*. U korpusu nismo naišli na upotrebu ovog oblika.

Sedma glagolska vrsta

Particip pasivni sedme vrste dolazi na oblik *munfa' l*. U korpusu se nismo susreli sa primjerima ove forme.

Osma glagolska vrsta

Dolazi na oblik *mufta' al*.

muhtaşam – muhteşem – sjajan, raskošan

Izveden je iz korijena *ḥ-š-m*. Ima pridjevsko značenje zbog čega u tekstu uvijek vrši atributsku funkciju.

Hünkârın muhteşem bir cami yaptıracağı duyulduğu an dedikodu değirmenleri dönmeye başladı. (308)

muhtaram – muhterem – poštovan, cijenjen

Izveden je iz korijena *ḥ-r-m*. Kao i prethodni particip i ovaj ima pridjevsko značenje i u tekstu je uvijek u funkciji atributa.

Muhterem hocalar, Çota daha evvel böyle şey görmedi. (93)

Deseta glagolska vrsta

Particip pasivni desete vrste dolazi na oblik *mustaf' al*.

mustaṭnâ – müstesna – 1. izuzetan, osobit, 2. osim, izuzev

Izveden je iz korijena *t-n-y*. U tekstu se upotrebljava samo u prvom značenju, kao pridjev.

Vahşi hayvan terbiyecileri müstesna bir taifeydi. (50)

Krotitelji divljih životinja bili su skupina za sebe. (44)

mustahaqq – müstehak – zaslužan, dostojan

Izveden je iz korijena *ḥ-q-q*.

Cezaydı hastalık, müstahaktı, zira hepsi günahkârdı. (134)

4. ARAPSKI MASDARI I PARTICIPI KAO IMENSKA KOMPONENTA SLOŽENIH GLAGOLA

Tri su potencijalne mogućnosti izražavanja novog pojma: uvođenje neologizma, razgraničavanje značenja dviju riječi koje već postoje u jeziku ili osvježavanje postojeće riječi novim značenjem.²² Analiza nam pokazuje da je i oživljavanje arhaizama jedna od metoda obogaćivanja leksike jednog jezika. Promjena jedne riječi se na neki način odražava i na promjenu neke druge riječi, a u krajnjim konsekvencijama utječe i na cijeli jezički sistem. Najbolji dokaz tome jesu složeni glagoli u turskom jeziku. Usvajanjem posuđenica turski jezik ostvaruje promjene na leksičkom nivou. Ovi pojedinačni jezični elementi usmjeravaju dalji razvoj leksičkog blaga jednog jezika, a pri tome utječu i na druge jezičke nivoe (morfološki, semantički i sl.). Adaptacija posuđenica ustrojstvu jezika primaoca pokazuje utjecaj jednog leksičkog elementa na cijeli sistem. U prethodnom izlaganju smo vidjeli kakve se sve promjene dešavaju na fonološkom, morfološkom i semantičkom nivou, a u nastavku ćemo pokazati proces adaptacije posuđenice na leksičkom nivou na primjeru složenih glagola. Nije dovoljno samo navesti listu riječi koje su preuzete iz nekog jezika, već je potrebno analizirati šta jedan jezik dobija posuđenicama, tj. u kojem smislu one stimuliraju dalji razvoj leksike. Kada je u pitanju preuzimanje stranih riječi teško je zaključiti da li taj proces ima pozitivan ili negativan ishod. S jedne strane, posuđenice obogaćuju leksiku jednog jezika, dok, s druge strane, one se mogu smatrati nepoželjnim, naročito u velikom obimu, budući da umanjuju dominaciju izvornih riječi jednog jezika.

Turski jezik, zbog svoje strukture, posjeduje mnoštvo nastavaka. Kada se javi potreba za iskazivanjem nove forme, uglavnom se koristi složenim strukturama. Još od starog turskog jezika, svi dijalekti su posjedovali složene (*birleşik*) glagole.²³ Turski jezik obiluje složenim glagolima. Mnogi od njih se danas smatraju frazemima. Složeni glagol je svaki onaj koji spajanjem imenice i glagola dobija novo, preneseno značenje.

Svaki složeni glagol se sastoji iz dvije komponente. Glagolsku komponentu čine turski pomoćni glagoli: *imek*, *etmek* (*eylemek*, *kılmak*) i *olmak*. Ovi pomoćni glagoli su višeznačni. Mada se upotrebljavaju i u njihovom osnovnom značenju, u konstrukciji složenih glagola oni

²² R.A. Budagov, *Razvitak i usavršavanje jezika*, Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo, 1981., str. 59.

²³ Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992., str. 281.

dobijaju različita nova značenja.²⁴ Prva komponenta podrazumijeva dopunu u apsolutnom padežu koja može biti neka imenska riječ (arapski masdari i participi). Pomoćni glagol *olmak* se najčešće veže uz arapske pridjeve, participi aktivni i pasivni, dok uz glagol *etmek* često dolaze i masdari. Pomoćni glagol *etmek* u svom osnovnom obliku implicira faktitivno značenje. On može doći uz arapske masdare prijelaznih i neprijelaznih glagola, a značenje složenog glagola ovisi o značenju masdara, tj. ako masdar ima prijelazno značenje imat će ga i sam glagol. Dakle, ako se želi dobiti faktitivno značenje, glagol *etmek* se može koristiti i uz participe i uz njihove masdare (npr. *dahil etmek – ithal etmek – uvesti, uključiti*).²⁵

U složene glagole se mogu ubrajati i oni kod kojih se uz imensku dopunu nalazi glagol *bulmak, görmek, vermek* i dr., mada je ispravnije smatrati ih glagolima s daljim objektom (*mutemmim*). Oni su prvobitno izražavali odnos predikat-glagolski objekat, a potom su prerasli u idiome.

istikrar bulmak - stabilizovati se, naseliti se, nastaniti se

rahatsızlık vermek – uznemiravati

mahrum kalmak – biti lišen

4.1. Primjeri složenih glagola s pomoćnim glagolom *etmek*

tercih etmek – davati prednost, preferirati

Pomoćni glagol *etmek* kao svoju dopunu najčešće uzima arapski masdar. Jedan od najfrekventnijih oblika arapskog masdara u turskom jeziku jeste upravo oblik *tef'îl*, arapski masdar druge glagolske vrste. Glagoli druge vrste po svom značenju mogu biti raznovrsni, a u ovom slučaju glagol označava faktitivno značenje: *pustiti da prevagne, smatrati vjerojatnim*. Faktitivno značenje se zadržalo i u turskom jeziku: *davati prednost, preferirati*. Zaključuje se da faktitivno značenje ovog složenog glagola proizilazi iz etimološkog značenja njegove imenske komponente.

Masdar treće vrste pokazuje dvostruko prijelazno značenje.

müsaade etmek - dozvoliti

Ama o açılır kapanır köprüyü inşa etmenize müsaade etmiyorum. (257)

²⁴ Mehmed Gedizli, *Türkçede Yardımcı Fiillerin Morfo-semantiği ve İşlevi*, Internet., pregledano: 12. decembar 2017.

²⁵ Hüseyin Cahit, *Türkçe Sarf ve Nahiv*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 2000., str. 152.

Ali neću vam dopustiti da gradite novi most. (240)

işaret etmek - pokazati, ukazati na, istaknuti, označiti

Masdar četvrte vrste ukazuje na faktitivno značenje glagola. Zbog toga najčešće ima predikatsku funkciju i direktni objekat kao dopunu.

Olev adamın lafını keserek Cihan'ı işaret etti. (17)

Olev ga je prekinuo, pokazujući prema Džahanu. (12)

itiraz etmek - prigovarati, imati primjedbu, protestovati, opirati se, osporavati

Mada složeni glagoli sa komponentom *etmek* uglavnom imaju prijelazno značenje, u nekim slučajevima nose i neprijelazno značenje. Takav je slučaj sa masdarom osme vrste. Ovdje ćemo ukazati na različite rečenične funkcije ovih glagola.

Ama hayvanlar durmuyor, diye itiraz edecek oldu birisi. (17)

Ali zvijeri, protestirao je neko. (12)

Složeni glagol se javlja u atributskoj funkciji, budući da je došao u obliku participa. Ipak, najčešće dolazi u funkciji predikata.

Bu defa kimse itiraz etmedi. (18)

Ovaj put niko se nije usprotivio. (12)

Također, ovi glagoli mogu imati i povratno značenje, kakav je primjer sljedećeg masdara osme vrste.

tereddüt etmek – kolebati se, oklijevati, biti neodlučan

ar. oklijevanje, kolebanje, protivljenje, suprostavljanje

Cihan bir an tereddüt etti. (19)

Džahan je oklijevao – iako samo za tren. (13)

Većina složenih glagola s komponentom *etmek* realiziraju se kao prelazni glagoli koji traže objekat. Međutim, neki složeni glagoli u svojim gramatičkim značenjima mogu biti i neprelazni. Tada oni nisu vezani za radnju u svom leksičkom značenju koja se može prenijeti na drugi objekat. Drugim riječima, radnja tih glagola se zaključuje u subjektu ili je vezana za njegovo postojanje. Takvi se glagoli odnose pretežno na misli, stanja ili kretanja.²⁶

²⁶ Muhamed Ždralović, *Arapski masdari i participi u sastavljenim glagolskim oblicima suvremenoga turskog jezika*, str. 289., Internet., pregledano 03. oktobar 2017.

zannetmek – misliti

hareket etmek – kretati se

Pomoćni glagol *etmek* rijetko dolazi u konstrukciji sa participom, a tada ima prijelazno ili povratno značenje.

meşgul etmek – zaposliti nečim

Eh, kafanı iyice meşgul edelim ki yanlış yerlere kaymasın. (163)

mahrum etmek- lišiti

Stilistički sinonimi glagola *etmek* imaju sljedeći glagoli: *eylemek*, *buyurmak*, *yapmak* i *kılmak*, mada je njihova upotreba u sklopu složenih glagola veoma rijetka.²⁷

müsaade buyurmak - dopustiti

...iki kelime söylememe **müsaade buyurursanız...** (231)

... **ako ćete mi dopustiti** da kažem nekoliko riječi. (215)

Allah rahmet eylesin. (279)

4.2. Primjeri složenih glagola s pomoćnim glagolom *olmak*

Kao što smo već spomenuli, pomoćni glagol *olmak* kao svoju dopunu obično uzima participe, te tako složeni glagol dobija značenje pasivnosti, reflektivnosti i neprelaznosti.

mevcut - postojeći, prisutan, raspoloživ

mevcut olmak - postojati, biti prisutan

Particip pasivni arapskog glagola prve vrste upotrebljava se umjesto turskog predikativa *var*, odnosno *yok* (kada se želi postići suprotno značenje: *mevcut değil*) kojim se iskazuje egzistiranje u prostoru. Zanimljivo je da postoji i složeni glagol koji se sastoji od ovog participa i pomoćnog glagola *olmak*, a nosi isto značenje. U turskom jeziku nećemo često naići na upotrebu participa kao samostalnog atributa. Oni su se uglavnom uvrježili u konstrukcijama sa pomoćnim glagolima ili je na njih dodat neki turski sufiks, te je na taj način preneseno etimološko značenje iz jezika davaoca.

Aziz şehrimizde, kâfirlerden kalma köprüler mevcut. (256)

²⁷ Ibid., str. 291.

memnun olmak – biti zadovoljan, radovati se
âşık olmak – biti zaljubljen, zaljubiti se
razi olmak – saglasiti se, složiti se, biti zadovoljan

U određenim slučajevima glagol *olmak* ima pasivno značenje glagola *etmek*.

memnun olmak – biti zadovoljan

memnun etmek - zadovoljiti

*Şah Sultan şayet kocasının midisini **memnun ederse**, öfkesini de yatıştırabileceğini ummuştu.*

(149)

***Ako zadovolji** njegov želudac, mislila je, moći će umilostiviti i njegovu narav.* (139)

*Peygamber bunu duyduğuna **memnun olmuş**, meleklere işaret etmişti.* (308)

Ponudit ćemo naš prijevod:

*Poslanik je **bio zadovoljan** time što je čuo, te pokaza prema melekima koji su stajali uz njega.*

Ukoliko uporedimo rečenične funkcije ovih dvaju glagola, uočiti ćemo da glagol sa komponentom *etmek* dolazi u funkciji predikata sa direktnim objektom, dok glagol sa komponentom *olmak* ima dopunu u indirektnom objektu. Faktitivno značenje glagola *etmek* nalaže da njegova dopuna uglavnom bude direktni objekat, dok se neprelazno značenje glagola *olmak* potvrđuje time što on ne prima dopunu u direktnom objektu.

Pasivni lik glagola se tvori u složenim glagolima pomoću pasiva pomoćnog glagola *olmak* koji može zamijeniti pasiv glagola *etmek*.

emrolunmak – *emredilmek* – biti naređen

*Sermimar efendiyi saraya götürmem **emrolundu**, dedi.* (27)

***Naređeno** mi je da sultanu dovedem glavnog dvorskog neimara, dodao je.* (21)

*Cihan'a fili hazır etmesi **emredildi**.* (280)

*Džahanu **je naređeno** da pripremi slona.* (265)

Ponekad imensku komponentu čini masdar.

ğayb - *kaybolmak* – izgubiti se, nestati

mahvolmak - propasti

teslim olmak – predati se

Stilistički sinonim glagola *olmak* jeste glagol *bulunmak*.

hazır olmak – biti spreman, biti gotov

hazır bulunmak – 1. biti spreman, biti gotov, 2 biti prisutan, prisustvovati

U korpusu nailazimo samo na drugo značenje ovog glagola.

*Takiyeddin defalarca yeni bir caminin temel atma merasiminde **hazır bulunmuş**.* (352)

*Često je Tekijudin **prisustvovao** svečanostima povodom početka gradnje novih džamija.* (341)

Nakon analize korpusa, zaključuje se da je upotreba glagola *bulunmak* u ovakvim konstrukcijama veoma rijetka. Međutim, nailazimo na upotrebu ovog glagola sa imenicom u lokativu.

*Daha iyi çalışma şartları için padişaha defalarca **talepte bulunup** uğraşmış.* (183)

Ponudit ćemo naš prijevod:

*U više navrata **je tražio** od sultana bolje uvjete za rad.*

*Neyse ki camcılar tez vakitte gitti de **tahminlerde bulunmaktan** kurtulduk.* (310)

*Srećom, staklari su uskoro otišli, spašavajući ih od nerazumnih **nagadanja**.* (295)

ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada ogleda se u analizi zastupljenosti arapskih imenica koje se u tradicionalnoj gramatici nazivaju *masdari* i arapskih *participa* u jeziku savremenoga turskog romana pod naslovom *Ustam ve Ben* spisateljice Elif Şafak. Pažnju smo posvetili i promjenama koje su te posuđenice pretrpjele na različitim jezičnim nivoima.

Najprije smo ponudili kratak osvrt na historijsku pozadinu u okviru koje je započeo i razvijao se proces usvajanja arapskih posuđenica. Zaključuje se da je upravo historija ta koja je dovela ova dva jezika u prisan kontakt. Zahvaljujući statusu koji je arapski jezik stekao kao nosilac islama, Turci koji su tada prihvatili tu novu religiju nastojali su se približiti tom jeziku. Tako započinje usvajanje posuđenica koje će se nastaviti stoljećima kasnije. Čak i nakon perioda velikih reformi koje su urodile plodom, savremeni turski jezik uveliko svjedoči o imponantnom utjecaju arapskog jezika.

Analiza pokazuje da je upotreba arapskih *masdara* i *participa* u jednom savremenom turskom romanu veoma frekventna. Povrh toga, pojedine riječi koje autorica Elif Şafak koristi pripadaju arhaičnom jezičnom sloju, na što nam ukazuje rječnik. Budući da je naš zadatak bio da analiziramo zastupljenost arapskih *masdara* i *participa* u korpusu, to smo nastojali prikazati kroz nekoliko odabranih primjera ovih formi kroz deset glagolskih vrsta u kojima se one pojavljuju. Na osnovu toga smo primijetili da su najzastupljenije sve forme prve glagolske vrste (*masdari*, *particip pasivni*, *particip aktivni*). U korpusu nismo naišli na upotrebu niti jedne forme devete vrste, budući da je i u arapskom jeziku njena upotreba daleko manja u odnosu na ostale glagolske vrste. Kada je u pitanju forma *participa pasivnog*, vidjeli smo da i tu izostaju primjeri nekoliko glagolskih vrsta.

Može se zaključiti da *masdari* najčešće imaju imenski karakter, te da se veoma često upotrebljavaju kao poimeničene forme, pored toga što ih nalazimo u sastavu složenih glagola. Iako je *participima* više svojstven pridjevski karakter, dosta je primjera koji pokazuju i njihovu upotrebu kao samostalnih imenica.

Kada govorimo o fonološkim promjenama, one se ogledaju u prilagođavanju konsonanata fonotaktičkim pravilima turskog jezika, a pojedini primjeri, ipak, pokazuju zadržavanje etimoloških odlika kao što su dugi vokali ili udvojeni konsonanti. *Masdari* i *participi* se na nivou morfologije ponašaju kao i izvorne turske riječi: primaju sufikse za množinu, dekliniraju se, potpadaju pod proces derivacije i sl. Semantička analiza pokazuje da je najveći broj riječi zadržao izvorno značenje (*mecbur*, *maharet*, *tesadiif*), iako ima i primjera koji

pokazuju znatno sužavanje semantičkog polja (*ikamet, ceza*), kao i primanje potpuno novih značenja koja se ne susreću u arapskom jeziku (*teferruat, teamül*).

Smatramo da analizirani korpus, kao jedan primjer romana savremene turske književnosti, reflektuje sliku savremenog turskog jezika u kojem je prisutan veliki broj riječi iz arapskog jezika, naročito imenica (masdara) i participa.

LITERATURA

1. Banguoğlu, Tahsin, *Dil Bahisleri*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1987.
2. Budagov, R.A., *Razvitak i usavršavanje jezika*, Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo, 1981.
3. Cahit, Hüseyin, *Türkçe Sarf ve Nahiv*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 2000.
4. Čaušević, Ekrem, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1996.
5. Dursunoğlu, Halit, *Türkiye Türkçesindeki Arapça Sözcükler ve Bu Sözcüklerdeki Ses Olayları*, http://turkishstudies.net/Makaleler/2073112641_11DursunogluHalit-edb-145-155.pdf, pregledano 17. decembar 2017.
6. Đindić Slavoljub, Teodosijević Mirjana, Tanasković Darko, *Türkçe-Sırpça Sözlük*, TDK, Ankara, 1997.
7. Edebiyat ve Kültür Dergisi, *Elif Şafak kendini anlatıyor*, <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=67>, pregledano 20. oktobar 2017.
8. Eker, Süer, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2009.
9. Ergin, Muharrem, *Üniversiteler için Türk Dili*, Bayrak, İstanbul, 2009.
10. Filan, Kerima, „Geminirani konsonanti u Ljetopisu Mula Mustafe Bašeskije“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 47-48/1997-98, Sarajevo, 1999, str. 17-28.
11. Filan, Kerima, „Ortografske karakteristike Ljetopisa Mula Mustafe Bašeskije“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 49/1999, Sarajevo, 2000, str. 17-43.
12. Gedizli, Mehmed, *Türkçede Yardımcı Fiillerin Morfo-semantiği ve İşlevi*, <http://www.turkishstudies.net/Makaleler/>, pregledano 12. decembar 2017.
13. Göksel, Aslı i Celia Kerslake, *Turkish: A Comprehensive Grammar*, Routledge, New York, 2005
14. *Güncel Türkçe Sözlük*, TDK 1932., www.tdk.gov.tr, pregledano 02. april 2018.
15. Hacıeminoğlu, Necmettin, *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
16. Lewis, G. L., *Turkish Grammar*, Oxford University Press, Oxford i New York, 1985.
17. Moya, Sebastian, *The History of Arabic Loanwords in Turkish*, https://www.swarthmore.edu/sites/default/files/assets/documents/linguistics/2009_s_moya.pdf, pregledano 04. decembar 2017.
18. Muftić, Teufik, *Arapsko-bosanski rječnik*, el-Kalem, Sarajevo, 2004.

19. Muftić, Teufik, *Gramatika arapskoga jezika*, Ljiljan, Sarajevo, 1999.
20. Nametak, Fehim, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut, Sarajevo, 2013.
21. Özkan, Mustafa, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.
22. Stachowski, Marek, *Some Features of the Vowel Adaptation of Arabic Loan-Words (Along with a few Remarks on their Consonants) in an Ottoman Turkish Dictionary by Arcangelo Carradori (1650)*, Jagiellonian University, Krakow
23. Taş, Mehmet Recep, *Literary Analysis of „White Teeth“ by Zadie Smith and „Honour“ by Elif Şafak from the Standpoint of Plagiarism*, http://turkishstudies.net/Makaleler/231286523_29TaşMehmetRecep-tde-497-508.pdf, pregledano 07. oktobar 2017.
24. Thomason, Sarah G., *Arabic in Contact with Other Languages*, str. 8., <http://www-personal.umich.edu/~thomason/temp/arabic.pdf>, pregledano 23. novembar 2017.
25. Zileli, Irmak, *Elif Şafak ile Söyleyişi*, <http://www.irmakzileli.com.tr/2014/01/31/elif-safak-ile-soylesi-2/>, pregledano 15. oktobar 2017.
26. Ždralović, Muhamed, *Arapski masdari i participi u sastavljenim glagolskim oblicima suvremenoga turskog jezika*, <http://dizbi.hazu.hr/>, pregledano 03. oktobar 2017.

IZVORI

1. Şafak, Elif, *Ustam ve Ben*, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş., İstanbul, 2013.
2. Şafak, Elif, *Mimarov šegrt*, sa engleskog preveo Edin Urjan Kukavica, Buybook, Sarajevo, 2015.